

zoo die innerlijke impuls geen gloed aan het woord leende. Men weet, hoe zelfs in het Engelsche Parlement deze gebedsopwellingen tenslotte den toon hebben aangegeven. Dat ook Cromwell zelf, ten deele althans, oorspronkelijk onder de bezieling van deze heilige, alles atomiseerende aandrift gestaan had, kan niet ontkend, maar hij bleef er niet bij, en in zijn proclamatie wordt eere ook aan den kerkelijken vorm gegeven. Hij bleef vasthouden aan het Christelijk karakter van den Engelschen Staat, maar de vrijheid der Kerken werd volledig erkend. In § 36 heet 't: „That to the public profession, held forth, none shall be compelled by penalties or otherwise”; en in § 37: „that such as profess faith in God by Jesus Christ, though differing in judgement from the doctrine, worship or discipline publicly held forth, shall not be restrained from, but shall be protected in the profession of faith”. Cromwell kon als man van de daad die „Heiligen” niet volgen en hen niet laten begaan. De breuke met hen gaf hem tenslotte de Europeesche positie van Beschermer van het Protestantisme, en 't was zijn triomf als Moderator van het Europeesche Protestantisme, die tegelijk den nekslag toebracht aan het alles vervluchtigend en vergeestelijkend enthousiasme, dat voor een oogenblik het lot van Engeland in handen had. Deze drijving van het geestelijk enthousiasme dat de Puritans en Saints had voortgebracht, verloor dan ook allengs haar spankracht, en het oogenblik naderde, waarop het politieke element zich van deze beweging moest afscheiden. Beiden waren in het oorspronkelijk Independentisme nog op 't nauwst vereenigd geweest, maar thans gingen beiden uiteen, en leidden tot een zich inrichten van een rustig kerkelijk Independentisme en tot een daarnaast opkomen van een zelfstandige democratisch-getinte politiek, tot tenslotte George Fox in het Kwakerdom nogmaals het element van enthousiastisch dualisme aan het woord deed komen, om de ure voor te bereiden, waarin deze geheele geestelijke beweging zich naar Amerika zou overplanten, om in Engeland zelf, naast het Presbyteriaansche Schotland, niet anders overtelaten dan de gematigd Episcopalsche Kerk met de Non-Conformisten.

§ 55. *Consolideering in 1689.*

Het is hierop, dat de geheele religieuse actie in Engeland uitliep,